

ԳԵՌՈՐԳ ՎԱՐՂԱՊԵՏ ՄԵՂՐԻԿԻ ԱՂՈԹՔՆԵՐԻ ԼԵԶՈՒՆ

ՆԱՐԻՆԵ ԴԻԼԲԱՐՅԱՆ

Գեորգ վարդապետ Մեղրիկը (Սևանցի, Դրազարկցի) XI-XII դարերի հայ հոգևոր կյանքի նշանավոր դեմքերից է՝ ճգնակյաց վանական, ուսուցիչ, եկեղեցու բարենորոգիչ, որին ժամանակակիցները Մեղր կամ Մեղրիկ վարդապետ են կոչել՝ իր քաղցրանուշ լեզվի և վարքի համար: Մատթեոս Ուռնիայեցին իր ժամանակագրության մեջ, Գեորգ Մեղրիկի կենսագրական սուղ փաստերի հիշատակությանը զուգահեռ, հուզավառ մակդիրներով և սրբերի առաջին դասի հետ գովաբանական համեմատություններով վկայում է. «Սուրբ վարդապետն հայոց Գեորգ, որ անուանեալ կոչեցաւ Մեղրիկ, որ էր այր սքանչելի եւ հրաշալի ճգնավոր. զառաջին ժամանակս կենաց իւրոց անցուցեալ էր միայնակեցութեան կարգաւք ցամս յիսուն, եւ վախճանեցաւ ամաց եօթնասնից, եւ ամենայն ժուժկալ եւ ճգնաւորական հանդիսիւք և չորաճաշակ գոլով ամենայն ի կեանս իւրում՝ հաւասարեալ էր ամենայն կարգաւք եւ կրանիւք առաջին սրբոցն»¹:

Նոր ժամանակներում Գեորգ Մեղրիկի կենսագրական և գրական գործունեության մասին տարբեր աղբյուրների վկայակոչումներով ամփոփ պատկերացում է տալիս Ն. Ակինյանը²:

Գեորգ Մեղրիկի ծննդյան թվականը ստույգ հայտնի չէ, ըստ տարբեր աղբյուրների՝ 1043/45 թթ., ծննդավայրը Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Անալյուր գյուղն է: 20-ամյա տարիքում նա որոշում է ճգնավոր վանական դառնալ և մտնել Սևանի վանքի միաբանություն, որի հավատարիմ երկարամյա միաբան է եղել. տարբեր աղբյուրներում նրան կոչում են նաև Գեորգ Սևանցի:

Ըստ Ն. Ակինյանի, Գրիգոր Բ Վկայասերի Անի այցելելուց հետո՝ XI դարավերջին, Գեորգ Մեղրիկը տեղափոխվել է Կիլիկիա: Դարձել է Գրիգոր Բ Վկայասեր կաթողիկոսի աջակիցը և հովանավորյալը, որի հորդորով էլ հաստատվել է Պառլահի վանքում, ապա գնացել է Շուղր անապատի Կարմիր վանք, որը 1105-1116 թթ. դարձել էր կաթողիկոսական աթոռանիստ: Պառլահի վանքում նրան աշակերտակից է եղել հայտնի թարգմանիչ Կիրակոս վարդապետը (հայտնի է նաև Կիրակոս Գիտնական անվամբ), որը Գեորգ Մեղրիկի՝ իբրև ուսուցչի և կրոնավորի զորության մասին շռայլ վկայություններ է բերում՝ «երեց աւուրբք եւ խոհականութեամբ, եղբայր մեր եւ անդրանիկ մերոյն կրթավարժ եւ հրահանգայեղջ աշակերտութեան, խաչակիր եւ քրիստոսազգեաց»: Գեորգ Մեղրիկը որպես խորհրդական ուղեկցել է Գրիգոր Բ Վկայասերին հաջորդած Բարսեղ Ա Անեցի կաթողիկոսին Եդեսիայից Բեսան այցելելիս, որտեղ նրանք հանդիպել են Կիլիկիայի

¹ Մատթեոս Ուռնիայեցի, ժամանակագրություն, Եր., 1991, էջ 364:

² Տե՛ս Ն. Ակինյան, Գեորգ վ. Մեղրիկ եւ իր գրութիւնները, «Հանդես ամսօրեայ», 1950, թիւ 4-6, էջ 129-141:

իշխան Գող Վասիլին: Կենսագրական այս փաստը վկայում է եկեղեցական աստիճանակարգության մեջ նրա դիրքի մասին: Այցի ընթացքում նրանք հյուրընկալվել են Կիլիկիայի մի շարք վանքերում, որոնք նորընծա կաթողիկոսին շահագրգիռ ներկայացրել է Գեորգ Մեղրիկը:

Կյանքի վերջին տարիներին Մեղրիկը տեղափոխվել է Դրազարկ, որտեղ նրա կազմակերպական և բարեմորոգչական ունակություններն առավել ցայտուն են դրսևորվել: Գեորգ Մեղրիկը մեծապես նպաստել է Դրազարկի՝ որպես վանահամալիր վերաշինությանը, գրել է նոր կանոնադրություն՝ «Կանոնք Դրազարկի վանաց», որի շնորհիվ Դրազարկի սուրբ ուխտը դարձել է Հայոց գիտության, կրթության և գրչության նշանավոր կենտրոն: Այստեղ էլ՝ իր վերակառուցած և առաջին սուրբ հայրերի կանոնների համապատասխան գործող Դրազարկի վանքում, նա իր մահկանացուն է կնքել 70-ամյա հասակում, ենթադրաբար՝ 1115 թ.:

Գեորգ Մեղրիկը համեստ գրական ժառանգություն է թողել, քանզի կյանքի մեծագույն մասը նվիրել է ճգնակեցությանը, ուսուցչությանը և եկեղեցաշինությանը, հոգևոր ծիսակարգի, տոնացույցի և սահմանադրության հաստատմանը, ցավոք, այդ ժառանգությունից միայն փշրանքներ են պահպանվել: Ականատես գաղափարակիցները վկայում են, որ նա ցիրուցան ճգնող միանձանց հավաքել է վանական համալիրներում, հզորացրել միաբանությունները, սահմանել նրանց համար կանոններ՝ առաջին սուրբ հայրերի հրահանգների հետևողությամբ, որոնց շնորհիվ ծաղկեցին Դրազարկի և Խորին անապատի վանական հաստատությունները: Իր կյանքի 50 տարին, Մատթեոս Ուռհայեցու վկայությամբ, միայնակեցությանը նվիրած անձը միաժամանակ եկեղեցական եռանդուն գործիչ էր, որն իր «Կանոնքի» մեջ վանականների համար սահմանում էր՝ «առանձին ոչ ումեք ինչ լինել, բայց ի հասարակաց տանէն»: Գեորգ Մեղրիկը Գրիգոր Բ Վկայասերի հանձնարարությամբ մասնակցել է ճաշոց գրքի կարգավորմանը, կատարելագործել է եկեղեցական տոնացույցը, տոներ ավելացրել՝ իրենց համապատասխան ընթերցվածներով, հստակեցրել ծիսական կանոնները, որոնց քաջագիտակ էր, ընդօրինակել թարգմանություններ, պատվիրել բազմաթիվ ձեռագրեր, գրել աղոթքներ, երգեր: Գեորգ Մեղրիկն իր անդադրում ջանքերի համար արժանացել է «զլխավոր վարդապետ», «օրինակ բազմաց» և «հայր խոստովանութեան ամենայն Հայաստանեայց» փառաբանական տիտղոսներին:

Նրա գրություններից պահպանվել են որոշ երգեր և աղոթքներ, «Մատեան պաղատանացը» և Պանդալեոն երեցի կողմից գրված «Պատմութիւն նշխարաց սուրբ առաքելոյն Պետրոսի» երկի թարգմանության համառոտագրությունը: Պահպանված աղոթքները բավական յուրօրինակ են իրենց բովանդակությամբ ու կառուցվածքով, դրանք խոստովանություններ են, որոնց մեջ մանրամասն, միջոցառումներով թվարկվում են մարդկային պատկերացնելի և անգամ անպատկերացնելի մեղքերը, որոնց համապատասխան խոստովանողը պիտի քննի իր խիղճը, քավություն խնդրի և ապաշխարի. թերևս այս նկատառումով էլ աղոթքներն ունեն «Բանք խոստովանութեան յանցանաց» կամ «Բանք աղաթական խոստովանութեան» խոսուն վերնագրերը:

Իր տեսակի մեջ եզակի է Գեորգ Մեղրիկի «Մատեան պաղատանաց

զկնի ելից իւրոց յաշխարհէ» գործը կամ Ողջունագիրը³, որն ուղղված է Բարսեղ Ա Անեցի և նրան հաջորդած Գրիգոր Գ Պահլավունի կաթողիկոսներին, վանականներին, իր սաներին, բոլոր հավատացյալներին: Ն. Ակինյանը հայ գրականության մեջ ժանրային առումով այս եզակի գործը նմանեցնում է սուրբ Եփրեմի Կտակին: «Մատեան պաղատանացը» գրվել է Մեղրիկի մահվանից 1-2 տարի առաջ, ենթադրաբար՝ 1113 թ., երբ դեռ ողջ էր Բարսեղ Ա Անեցին, և աթոռի ժառանգորդ անվանված էր Գրիգոր Փոքր Վկայասերը (ինձա՛ Գրիգոր Գ Պահլավունին):

«Մատեան պաղատանացը» առաջին անգամ հրատարակել է Ն. Ակինյանը «Հանդես ամսօրեայ»-ում: Նախաբանում բազմավաստակ հայագետը գրում է. «Այս Մատեանն պաղատանացը կը հրատարակեն ամբողջութեամբ միակ օրինակի, Նիկոսիայի Սբ. Աստուածածին եկեղեցւոյ Մատեանդարանին Թ. 40 ձեռագրի համաձայն, ուր կը գրաւէ թղ. 175ա-181ա: Ձեռագիրը տեղ-տեղ ցեցակեր եղած է, այս պատճառաւ ալ բառեր, նաեւ տողեր անընթեռնելի եղած են: Օրինակութիւնս կատարած են 1945 յուլիս 5 ին ի Կիպրոս»⁴:

Այս մատյան-կտակը Գեորգ Մեղրիկի վերջին խոսքն էր իր համախոհներին, երկրային իր առաքելության գրավոր եզրափակումը: Կանխագալով մոտալուտ վախճանը, անհաղորդ իր մարմնական ցավերին ու տկարությանը՝ Մեղրիկը խոստովանություն-հորդոր է ուղղում իր աշակերտներին, մերձավորներին և հեռավորներին՝ «սիրեցէք զմիմեանս, որպէս եւ ես զձեզ սիրեցի մահու չափ»: Եթէ ընդունված կաղապարով կյանքի մայրամուտին պետք է հորդոր հղել առ Աստված և երկինք, ապա Մեղրիկը նախընտրել է երկիրը և մարդկանց, որոնց ծառայելը և փրկելը նա իր առաքելությունն էր դարձրել 20-ամյա հասակից: Իր ողջ կյանքն Աստծուն, եկեղեցուն, աշակերտներին և վանական ընկերներին անմնացորդ նվիրում ու զոհաբերություն դարձրած Գեորգ Մեղրիկը իր կյանքի մայրամուտին սկսում է կասկածել և մեղավոր զգալ իրեն, թէ Աստուծո տված շնորհներն արդյունավետ չի գործադրել. «Ում շատ տուաւ, առաւել եւս պահանջեսցէ ի նմանէ»: Երկնային կատարելությունը և մարդկային անկատարությունը բոլոր ժամանակներում բախվել են մտածող անհատների գիտակցության մեջ, գործած և չգործած մեղքերի ուրվականը հետապնդել է նրանց, պարտքի ու պատասխանատվության բևեռացված զգացումն էլ հզոր պատճառ է դարձել արարումների ու անդուլ տքնության: Միջնադարում այս բախման բանաստեղծական նկարագրության զգաթն է Գր. Նարեկացու «Մատեանը», իսկ մեր ժամանակներում կյանքի նման ըմբռնման հակիրճ, բայց կատարյալ բանաձևը գտել է Հովհ. Թումանյանն իր հայտնի քառյակում.

Կյանքս արի հըրապարակ, ոտքի կոխան ամենքի.

Խափան, խոպան ու անպըտուղ, անցավ առանց արդյունքի:

Ինչքա՛ն ծաղիկ պիտի բուսներ, որ չըբուսավ էս հողին...

Ի՞նչ պատասխան պիտի ես տամ հող ու ծաղիկ տվողին:

Սեր, ծառայություն և գթասրտություն. սրանք են այն երեք սյուները, որոնց վրա հենվում է կյանքը առաքինագարդ վարդապետ Գեորգ Մեղրիկի համոզմամբ, ու նա գեղեցիկ և հասկանալի գրաբարով պատգամում է իր

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 142-146:

⁴ Նույն տեղում, էջ 141:

հետևորդներին սիրել, ծառայել և գթասիրտ լինել: Ստեղծագործության հիմքում խնդրանքն է եղբայրներին, կարեկիցներին և օգնականներին «բանիւ եւ սրտիւ, ողջախոհ մտաւք» աղոթել իր և երկրային կյանքից բուրդը հեռացածների համար՝ դրանով իսկ մաքրագործելով սեփական հոգին: Գթասրտությունը փրկում է ոչ միայն նրան, ում ուղղված է, այլ ամենից առաջ գթացողին. «Ձի իւրաքանչիւր ոք ի ձէնջ որ ոչ ի հարկէ կամ հարեանցի ստութեամբ, այլ ի սուրբ սրտէ եւ ի մտաց բարեաց եւ գթովք հոգւոյն աղաւթեսցէ վասն իմ եւ վասն ամենայն վաղճանելոց ի Քրիստոս, հարիւրապատիկ առցէ յամենառատ եւ ի բարեգութ տեսնէն, պահեստ իւրոյ երկայնածիճ ճանապարհին եւ պաշար»⁵: Հոգու առաջնայնության և մարմնականի ստորադասման այս բանավեճում Մեղրիկը հոգևոր հայրերի օրինակով զգուշացնում է ապրողներին հեռու մնալ ազահությունից և իշխանասիրությունից, քանզի դրանք են ամենամեծ մեղքերը, իսկ գերագույն բարիքը ողորմությունն է. «Իսկ եթէ ողորմութիւն գլուխ է ամենայն բարեաց, ապա քան զմարմնոյ ողորմելն՝ հոգւոյն է վերագոյն. այնչափ, որչափ ոգի առաւել է, քան զմարմին»: Մատյանն այսպիսով սկսվում է միմյանց սիրելու վերժամանակյա կոչով, քանզի «որ զեղբայր իւր ոչ սիրէ արդէամբք, զԱստուած ոչ երբեք սիրեսցէ», և ավարտվում է այդ կենսահաստատ, փրկարար սիրոյ յուրօրինակ հանգերգ դարձած ողջույններով. «Ողջունեն զձեզ զամենեսեան գթովք Քրիստոսի Յիսուսի. եւ սիրով ձեր որ առնա եւ միաբանութեամբ առ միմեանս»⁶:

Գեորգ Մեղրիկի «Բանք աղաւթական խոստովանութեան» աղոթքը չի տպագրվել, անգամ հոգևոր շրջանակներում գրեթէ հայտնի չէ՝ ի տարբերություն «Մատեան պաղատանացի», որը հոգևոր ուսումնական հաստատություններում ուսուցանվում է: Թերևս պատճառը նրա անտիպ լինելն է և փաստացի անմատչելիությունը, քանի որ պահպանվել են «Բանքի» մի քանի ձեռագիր վկայություններ միայն XII-XIV դարերի տարբեր աղոթագրքերում, ընդամին՝ ձեռագիր պատահիկներն էլ պահպանվածության և ամբողջականության տարբեր աստիճան ունեն: «Բանք աղաւթական խոստովանութեան» գործը քննել ենք երկու ձեռագրերի հիման վրա, որոնք պահպանվում են Մաշտոցի անվան մատենադարանում. № 640 ձեռագիրը եղածներից ավելի հինն է՝ 1297 թ., էջ 71բ-73բ, իսկ № 2607-ը թվագրված է 1300 թ., էջ 401ա-402ա: Աղոթքի բնագրային տարբերակները կցում ենք հոդվածի վերջում: Նշենք, որ խորագրերը երկու դեպքում տարբեր են. № 640 ձեռագրում այն վերնագրված է՝ «*խոստովանութիւն հաւատացելոց ուղղափառաց, զոր ասացեալ է Մեղրկայ վարդապետին*», իսկ № 2607-ում՝ «*Բանք աղաւթական խոստովանութեան ասացեալ սրբոյ վարդապետին Մեղրկայ*». այս անվամբ աղոթքն ավելի հաճախ է վկայակոչվում աղբյուրներում:

№ 640-ը աղոթքի համառոտ տարբերակն է, № 2607-ն ավելի ընդարձակ է, մեծադիր, տարբերությունները հիմնականում հանգում են հետևյալին. ա) № 640 ձեռագրի գրաբարը քերականական առումով ավելի հղկված է, թեև ձեռագրերի միջև ժամանակային տարբերությունն ընդամենը երեք տարի է: Բայց նշենք, որ բառապաշարի առումով գրաբարյան ընտիր ձևեր կան երկրորդ տարբերակում՝ ի հակակշիռ № 640-ի, այսպես՝ աղոթքի մեզ

⁵ Նույն տեղում, էջ 143:

⁶ Նույն տեղում, էջ 146:

հասած առաջին տարբերակում վկայված է նորակազմ հարակատար դեր-բայով հարադրավոր բայ՝ **քնած լինելոյ**, իսկ №2607 ձեռագրում դրա գրաբարյան ձևն է՝ **ի քուն լինելոյ**, կամ առաջին տարբերակում ունենք **սատանական** նորակազմ ածականը, իսկ երկրորդում՝ գրաբարյան բառարաններում անրագրված **սատանայական** ձևը, առաջին տարբերակում ունենք **շատ ուտելոյ** հասարակաբան ձևը, իսկ երկրորդում՝ **ազահելոյ ուրովայնիդ** բարձր ոճի դարձվածը, նույն կերպ **շատ ըմպել** ձևին հակադրվում է **ի կերակուր և յըմպելիս խճել** դարձվածը: Հետաքրքիր գրչա-գրական տարբերակ է **կեղակարծից** բառի փոխարինումը **կեղծակարծ կրից** արտահայտությամբ: Աղոթքի երկրորդ տարբերակում կիրառվել է գրաբարյան բոլոր բառարաններում անրագրված **կեղակարծ** բառը, որը նշանակում է «երկիր, երկբայութիւն, տարակոյս, կասկած, վէճ», առաջինում վկայված է նորակազմ **կեղծակարծ** բառ, որը չկա գրաբարի բառարաններում և ունի «կեղծ կարծիք, մոլորություն» ակնհայտ իմաստը, փաստացի կատարվել է մի բաղաձայնի հավելում՝ **ծ**, բայց առաջացել է նոր բառ՝ թեև սկզբնաձևի իմաստային դաշտին մոտ, երկուսն էլ մեղք են նշանակում, սակայն տարբեր, ոչ նույնական՝ կասկածել և մոլորվել:

բ) Առաջին տարբերակում ունենք **անարատ բազուկ** արտահայտությունը՝ Աստծո բազուկների վերաբերյալ, իսկ երկրորդ տարբերակում այն դարձել է **կենդանարար բազուկ**՝ իմաստային ավելի ազդեցիկ, գեղարվեստական պատկերավորմամբ, նույն սկզբունքով նախնական **ամենայն հաւատացելոց**-ը դարձել է **տիեզերաց հաւատացելոց**: Ջուտ ոճական արժեք ունի նաև երկրորդ ձեռագրում **փառասիրել** բայի փոխարեն **պատուասիրել** բառի օգտագործումը կամ **թիատրոն նստել** փոխառյալ հունական բաղադրիչով դարձվածի փոխարինումը՝ **ի հրապարակս նստել** ավելի հասկանալի դարձվածով:

գ) 1300 թվականի ձեռագրում նկատելի է սեռական հոլովի **յ** հոլովակերտի խիստ հաճախակի սղում, որը բացատրելի է նոր գրական լեզվի՝ միջին հայերենի և բարբառների ազդեցությամբ:

դ) Բառասկզբի **հ**-ի անկման հետաքրքիր օրինակ ունենք երկրորդ ձեռագրում, այսպես՝ **հոգոյս**-ը դարձել է **ոգոյս**, մի հնչյունի անկմամբ իմաստային տարբերակում է կատարվել:

Աղոթքի կառուցվածքը, բովանդակությունը և լեզուն սերտորեն կապված են: Ամեն ինչ դասական է: «Բանքը» սկսվում է Արարիչ Աստծո որդու փառաբանումով և ապա՝ ներման աղերսով: Բովանդակությունն ուղղակի պարտադրում է լեզվական այն միջոցները, որոնց շնորհիվ հեղինակը պետք է հասներ իր նպատակին՝ ահազնացող մեղքերի շարան, երկյուղ, ապա՝ զղջում և ինքնամաքրում: Մարդն իբրև «բիւր քանքարաց պարտական» մշտապես ստիպված է քավություն փնտրել արդեն գործած կամ դեռ գործելիք հանցանքների համար: Այս աղոթքը, սակայն, առանձնանում է իր բնույթով. Գեորգ Մեղրիկը նպատակադրվել էր համապարփակ մեղքերի քավության կոչ ստեղծել, ուստի ճգնում է թվարկել իր ժամանակի մարդկային բոլոր մեղքերը՝ աստիճանական ուժգնացմամբ: Ավանդական նախաբանից հետո սկսվող և ընդարձակ աղոթքի վերջում միայն ավարտվող մեղքերի սույն ցանկը տարբեր մտորումների տեղիք է տալիս: Դրա քննությունը հետաքրքիր հոգելեզվաբանական և ազգագրական դիտարկումներ-

րի կարող է հանգեցնել: Ի՞նչ է նշանակում մեղքն ընդհանրապես վաղ միջ-
 նադարյան հոգևորական վարդապետի ընթրնմամբ. «կամայ եւ ակամայ,
 գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ» կատարված յուրաքանչյուր գործողու-
 թյուն ինքնին դառնում է զանցանք, խոտորում աստվածային կատարելու-
 թյունից, զորօրինակ՝ «*ճեղասրտել, զրպարտել, ցանկասիրել, մեղկ եւ ախ-
 տակիր բանս խաւսել, անպատեհ ժպտել, ծիծաղել, կատակել, տրտմել,
 սրտմտել, անհնազանդել, հեշտասիրել, փառասիրել, զարդասիրել, անժամ
 ուտել, հասուխած լինել, զորովայնն խճել, զեղբայրն անտես առնել, ի
 թիատրոն նստել, չխնամել, չուսուցանել, չյանդիմանել սիրով, ակն առնուլ,
 փափկանալ, ծանծրանալ, բարկանալ, ոխակալել, երկմտել, պառակտել...*»:
 Թվում է, թե չկա գործողություն, որն իր մեջ գոնե մեղքի սաղմեր չի պարու-
 նակում: Մեղրիկն իր առջև նպատակ է դնում պատասխանել այն հարցին,
 թե ինչի համար կարող է մարդ արարածը մեղսագործ համարվել և ինչ գոր-
 ծողությունների ու խորհուրդների համար պետք է թողություն խնդրի: Մեղ-
 քերի թվարկումը աղոթքի ծանրակշիռ հատվածն է. քերականական տե-
 սանկյունից գերակայում են սեռական հոլովածները, որովհետև դրանք պա-
 տասխանում են ինչի՞ համար հարցին, մեղքերը մեծամասնությամբ բայա-
 կան կառույցներով են ամրակայված՝ անորոշ դերբայի սեռական հոլու-
 վածներով, գոյականի սեռական հոլովով դրված մեղքեր անվանող բառերը
 սակավադեպ են: Անորոշ դերբայի սեռական հոլովածն էլ **ելոյ** վերջավորու-
 թյան պարբերական կրկնությունը ստեղծում է յուրօրինակ ներքին հանգա-
 վորում, մեղեդի, որը աղոթքի համար գերկարևոր է: Ընդամին՝ մեղքերի ծան-
 րությունն աստիճանաբար է ուժեղանում: Հետաքրքիր է, որ հայերենում
 մեղքերի անվանումներից կազմված բայերի մեծ մասը **ե** լծորդության է, **ա** և
ու լծորդության նման բայերը հույժ սակավաթիվ են, որը ցույց է տալիս **ե**
 լծորդության բառաստեղծման ներուժը հայերենում դեռ գրաբարյան շրջա-
 նից: Հավարտ աղոթագիրը դիմում է բոլոր մեղսագործների հույս, փրկու-
 թյան մեր վերջին հանգրվան Աստծո որդուն, որը չի եկել կանչելու արդար-
 ներին, այլ՝ մեղավորներին, որը հանուն մեզ մարմնացավ, և որը միշտ
 պատրաստ է մեզ ասելու՝ «թողեալ լիցին քեզ մեղք քո, և... երթ բարեգոր-
 ծեալ ի փրկութիւն»:

Աղոթքի բովանդակությունը Մեղրիկին մղում է բառաստեղծման,
 «Բանք աղաթական խոստովանութեան»-ից դուրս ենք գրել հետևյալ նո-
 րակազմությունները, որոնք վկայված չեն Նոր հայկազեան բառարանում,
 դրանք համեմատել ենք նաև Ռ. Ղազարյանի, Հ. Ավետիսյանի «Նորայայտ
 բառեր գրաբարում», ինչպես նաև Լ. Հովհաննիսյանի «Գրաբարի բառա-
 րան. Նոր հայկազյան բառարանում չվկայված բառեր» աշխատություննե-
 րի բառագանձի հետ:

1. Ազգասիրել – ՆՅԲ-ում բերված են *ազգասէր* «սիրող ազգի, ազգայ-
 նոյ եւ ազգականաց» ածականը և *ազգասիրութիւն* գոյականը, այս շար-
 քում բացակայող բայն էլ գտնում ենք Մեղրիկի աղոթքում՝ «*ազգին, ազ-
 գականներին սիրել*» իմաստով:

2. Այլաշարժական – ՆՅԲ-ում տրված է *այլաշարժ* ածականը՝ «յայլմե
 շարժեալ, ոչ ինքնաշարժ, ոչ անձնիշխան, օտարաշարժ» մանրամասն բա-
 ցատրությամբ, Մեղրիկի աղոթքում այն գոյական է հոգնակի թվով՝ այլա-
 շարժականք = այլաշարժ+ական+ք, «խամաճիկներ, օտարների կողմից

ուղղորդվողներ» իմաստով:

3. Աշխատեալ – ՆՅԲ-ում վկայված է միայն *աշխատեմ* ձևը «աշխատ առնել» բացատրութեամբ, որն իր հերթին մեկնաբանվում է որպես «աշխատեցուցանել, նեղել, ճգնել, տալ տաղտկութիւն», կա նաև *աշխատիմ*-ը՝ «վաստակիլ» նշանակությամբ: Ռ. Ղազարյանի Գրաբարի բառարանում բերված *աշխատիմ*-ը բացատրվում է «յոգնել, չարչարուել, նեղութիւն կրել, տառապել» իմաստներով: Մեղրիկի աղոթքում **աշխատեալ**-ը գոյականական կիրառությամբ ածական է **աշխատեալք՝ տառապալներ** բառի հոմանիշը, «հոգնատանջ, բազմաչարչար մահկանացուներ» իմաստով, նրան հաջորդում է նույն իմաստային դաշտի **ծանրաբեռնեալք** ձևը, որը ևս ՆՅԲ-ում ինքնուրույն բառիկոված չի կազմում:

4. Անձնահաճել – ՆՅԲ-ում տրված են *անձնահաճն/անձնահաճոյ/անձնահաճական* ածականները և *անձնահաճութիւն* գոյականը, բայը նորակազմություն է՝ «ինքն իրեն սիրահարված, ինքնահիացած, ինքնագոհ լինել» իմաստներով:

5. Ձարդասիրել – ՆՅԲ-ում բերված են զարդասեր ածականը, զարդասիրութիւն գոյականը, բայն այս արմատի դեպքում դարձյալ նորակազմություն է, այն գեղեցիկ շարք է կազմում *հեշտասիրել, փառասիրել* բայերի հետ, որոնցից միայն վերջինն է վկայված ՆՅԲ-ում: Իմաստն ուղղակի բխում է բաղադրիչների իմաստներից՝ «զարդեր, պաճուճանքներ սիրել»: Ակնհայտորեն մեղքի տարրեր պարունակող գործողություններ են ցույց տալիս, որ դատապարտվում են աղոթագրի կողմից:

6. Կամապաշտել – ՆՅԲ-ում բերված են *կամապաշտ* ածականը և *կամապաշտութիւն* գոյականը, բայը նորակազմություն է, այն հիշատակվում է Լ. Յովհաննիսյանի բառարանում՝ «իր ուզածն անել, համառել» իմաստով, հեղինակային վկայությունը վարք Յարանց-ից է քաղված⁷:

7. Կեղծակարծ - այս նորակազմությունը վկայված է միայն առաջին №640 ձեռագրում, իսկ №2607 ձեռագրում այն փոխարինված է **կեղակարծ** ձևով, որը ՆՅԲ-ում և Ռ. Ղազարյանի Գրաբարի բառարանում բացատրվում է որպես «երկիւղ, երկբայութիւն, տարակոյս, կասկած, վեճ», **կեղծակարծ** բառն այսպիսով նորակազմ բառ է, որն ունի «կեղծ կարծիք, մոլորություն, խաբկանք» իմաստը:

8. Հեշտասիրել – ՆՅԲ-ում տրված են *հեշտասեր* և *հեշտասիրութիւն* ձևերը, բայը չենք հանդիպում գրաբարյան ոչ մի բառարանում, իմաստը երկակի է՝ «հեշտանք սիրել» և «ոյուրություն, թեթևություն սիրել, դժվարություններից խուսափել», երկու պարագայում էլ մեղսալի գործողություն են նշանակում կրոնական դիտակետից: Դարձյալ մեղք նշանակող բառ է:

9. Մշտակենդանի - այս երկու արմատներով կառույց գրաբարի բառարաններում վկայված չէ, նորակազմ ածականը Աստծո գեղեցիկ հոմանիշն է դարձել Մեղրիկի աղոթքում՝ *անմահ* բառի կողքին:

10. Ոչհարկաւոր – ՆՅԲ-ում առկա է այս բառի նույնարմատ հականիշը՝ հարկաւոր:

11. Տգիտանալ – ՆՅԲ-ում տրված է նրա հարադրավոր ձևը՝ *տգէտ լինել*: Մի շարք բառեր էլ վկայված են այլ հնչյունապատկերով՝ *թերհաւա-*

⁷ Հմմտ.՝ Լ. Յովհաննիսյան, Գրաբարի բառարան. Նոր հայկազյան բառարանում չվկայված բառեր, Եր., 2010, էջ 148:

տել – ՆՅԲ-ում՝ *թերեհաւատել*, որի կողքին նշված է՝ *տես թերահաւատել*, այս տարբերակը հանդիպում է երկրորդ ձեռագրում: Ջուզահեռաբար ունենք *սատանական* և *սատանայական* բառային տարբերակները, ավելի վաղ շրջանի ձեռագրում ունենք *սատանական* ոչ կանոնիկ հնչյունափոխված ձևը, որտեղ ամփոփում է կատարվել, այն գրաբարի բառարաններում վկայված չէ: Հետաքրքիր կազմություն է *անտեսել*-ը. գրաբարում ունենք *անտեսել = ան+տես+ել*, Մեղրիկի ձեռագրերում ունենք *լ*, որը կարող էր հավելվել *տեսիլ/տեսլարան* բառերի համաբանությամբ՝ *ան+տեսիլ+ել*: *Թխտորոն* – ՆՅԲ-ում բերվում է *թխտորոն* տարբերակով: Գրաբարի բառարաններում վկայված **շոգմոգել** (շողոքորթել, հաճոյանալ, շաղակրատել) բայն աղոթքի երկու տարբերակներում էլ ունի **շոքմոգել** ձևը, իսկ **երդնուլ** բայը հանդես է գալիս **ե** լծորդությամբ՝ **երդնելոյ՝ ու** լծորդության **երդնլոյ**-ի փոխարեն:

Ամփոփելով՝ կարող ենք վստահորեն նշել, որ բոլոր նորակազմությունները մեղքի իմաստային դաշտին են պատկանում, և եթե մեղքի թեմատիկ իմաստային խումբը հարկ լինի առանձնացնել հայերենի բառապաշարի մեջ, ապա Գեորգ Մեղրիկի միայն այս աղոթքի բառերը բավարար կլինեն այն բնութագրելու համար: «Բանք ապաշխարութեանը» մեղքերի անվանումների յուրօրինակ հանրագիտարան է: Ակնհայտ է, որ Նարեկացուց հետո նրա ավանդույթների հիման վրա ստեղծագործող յուրաքանչյուր անձ անգամ կաղապարային որոշակի շրջանակներով սահմանափակված աղոթքի ժանրի որևէ գործ գրելիս պետք է նոր բառեր կազմեր, հայկազյան բառապաշարի գանձերը միմյանց հետ զուգորդելով՝ անվանական կամ բայական նոր բարդություններ ստեղծեր: Գեորգ Մեղրիկը Նարեկացու բառաստեղծական ավանդույթի արժանի հետևորդն է. այս ոչ մեծ աղոթքում 11 բարդ և ածանցավոր նոր կազմություններ է գործածել:

Ներկայացնում ենք Գեորգ Մեղրիկի աղոթքի բնագիրը՝ ըստ № 640 և № 2607 ձեռագրերի, որոնցից առաջինը՝ № 640-ը, փաստորեն աղոթքի համառոտ տարբերակն է՝ գրված, ինչպես վերը նշեցինք, ավելի կանոնավոր գրաբարով, իսկ երկրորդը՝ № 2607-ը, աղոթական խոստովանության ընդարձակ տարբերակն է՝ ավելի բարձր ոճի բառերի ու դարձվածների կիրառության նախապատվությամբ: Պահպանել ենք ձեռագրերի ուղղագրությունը, կատարել ենք միայն բառանջատումները և կետադրել ենք, ցույց տալու համար ժամանակի ուղղագրական, հնչյունափոխական, ձևաբանական հնարավոր տեղաշարժերը՝ ըստ ձեռագրերի գրման վայրի և ժամանակի:

**ԲԱՆՔ ԱՂԱԻԹԱԿԱՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՍԱՑԵԱԼ ՍՐԲՈՅ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՄԵՂՐԿԱՅՑ⁸**

Քրիստոս որդի աստուծոյ, արարիչ եւ տէր, դատաւոր կենդանեաց եւ մեռելոց, որ տարածեցեր զսուրբ եւ անարատ բազուկս⁹ քո ի վերայ կենդանարմատ փայտին եւ հեղեր զպատուական արիւնդ ի փրկութիւն ամենայն հաւատացելոց¹⁰ եւ ազատեցեր զազգս մարդկան ի դատապարտութենէ մեղաց. շնորհեա՛ զթողութիւն ի բազում յանցանաց իմոց՝ ամենագութ

⁸ № 640 ձեռագրում աղոթքի խորագիրն այլ է՝ Խոստովանութիւն հաւատացելոց ուղղափառաց, զոր ասացեալ է Մեղրկայ վարդապետին:

⁹ № 2607 կենդանարար:

¹⁰ № 2607 տիեզերաց:

եւ մարդասէր տէր. զոր վիրաւորեաց անմարմինն թշնամին պատրանաւք խաբեութեամբ ըստ հոգոյ¹¹ կամ ըստ մարմնոյ կամ ըստ զգայարանաց շարժմանց յոչ հաճոյսն Աստուծոյ. ի տուրնջեան կամ ի գիշերի շփոթմամբ խորհրդոց առ մեղս խտողտամբ կամայ եւ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ: Ձտեսանելեաց, զլսելեաց, զհաւտոտելեաց, զճաշակելեաց, զշաւշափելեաց, եւ զվայրապար¹² ցնորմանց սրտից¹³ խաւարային եւ անճառ խորհրդոց: Պատուիրանազանցելոյ¹⁴, զդատարկաբանելոյ¹⁵, բամբասելոյ, տրտնջելոյ, քրթմնջելոյ¹⁶, բանսարկելոյ, չարախաւսելոյ¹⁷, շոքմոգելոյ¹⁸, քսելոյ¹⁹, մարդահաճելոյ²⁰, դատարկ կալոյ²¹, սուտ խաւսելոյ, անգործ եւ անժամ ուտելոյ, շատ ուտելոյ²², շատ ըմբելոյ²³, առաւել ի քուն լինելոյ²⁴, շուայտելոյ, ցոփ խաւսելոյ, մորոս կոչելոյ, նեղասրտելոյ, զրպարտելոյ, ցանկասիրելոյ, մեղկ եւ ախտակիր բանս խաւսելոյ, յարատ հայելոյ²⁵, անպատեհ ժպտելոյ, ծիծաղելոյ, կատակելոյ, հայիոյելոյ, ի չար կարծիսդ դառնալոյ, զչարելոյ, նախանձելոյ, նենկելոյ, քամահրելոյ, տրտմելոյ, սրտմտելոյ, անհնազանդելոյ, հեշտասիրելոյ, փառասիրելոյ²⁶, զարդասիրելոյ, ուտելոյ, հասուխած լինելոյ, զորովայնն խճելոյ, զեղբայրն անտես առնելոյ, խաբելոյ, սուտ երդնելոյ²⁷, ի հրապարակս նստելոյ²⁸, չխնամելոյ, չուսուցանելոյ²⁹, ռիսս պահելոյ³⁰, չյանդիմանելոյ սիրով, ակն առնելոյ, փափկանալոյ, ձանձրանալոյ, բարկանալոյ, ռիսակալելոյ, մախալոյ, երկմտելոյ, պառակտելոյ, ամբարտաւանելոյ, ամբարհաւաճելոյ, թերահաւատելոյ³¹, սնափառելոյ, սնապարծելոյ, պատիւ խնդրելոյ, մարդահաճելոյ, ազահելոյ, արծաթ սիրելոյ, անձնահաճելոյ, կամապաշտելոյ, հակառակելոյ, տգիտանալոյ, հեղգալոյ, անժուժելոյ, անզգամելոյ, ընչասիրելոյ, աւեր ստանալոյ, չողորմելոյ աղքատին, չգթալոյ առ օտարս, չսիրելոյ զեղբայրն ըստ պատուիրանի, ատելոյ, ազգասիրելոյ, զաղքատաւքն զանց առնելոյ, զաւտարացեալսն անտես առնելոյ, զծնողսն չսիրելոյ, ստահակութեամբ շոջելոյ տալոյ եւ առնելոյ, զոչհարկաւորսն կծծելոյ, զաղտ յափշտակելոյ, որ զչարն գործեն, չատելոյ եւ կամակից լինելոյ, զատելիսն աստուծոյ բարեկամս առնելոյ, զտաւնս աստուծոյ վկայիցն չմեծարելոյ, զանձն ընդ ար-

¹¹ № 2607 հոգոյ:

¹² № 2607 վայրապար:

¹³ № 2607 սրտի:

¹⁴ № 640 պատուիրանազանցութեան:

¹⁵ № 2607 զդատարկաբանելոյ:

¹⁶ № 2607 քրթմնջելոյ:

¹⁷ № 2607 չարախաւսելոյ:

¹⁸ № 2607 շոքմոգելոյ:

¹⁹ № 2607 քսելոյ:

²⁰ № 2607 մարդահաճելոյ:

²¹ № 2607 կալոյ: Տողատակերն այլևս չծանրաբեռնելու համար չենք նշի սեռակալնի յ-ի անկումը, որը գրեթէ համատարած է № 2607 ձեռագրում:

²² № 2607 ազահելոյ որովայնիդ:

²³ № 2607 ի կերակուր եւ յըմպելիս խճելոյ:

²⁴ № 640 քնած լինելոյ:

²⁵ № 640 այս մեղքը բացակայում է:

²⁶ № 2607 պատուասիրելոյ:

²⁷ № 640 երդնելոյ:

²⁸ № 640 ի թիատրոն նստելոյ:

²⁹ № 2607 անդադար չուսուցանելոյ:

³⁰ № 640 այս մեղքի հիշատակումը բացակայում է:

³¹ № 640 թերեհաւատելոյ:

դարս համարելոյ, յաւրանջելոյ, ձկտելոյ, արատոյ, բժի, հեռի, երազոց, պատրանաց, մոռացմանց, դիւաց խաբեութեանց, կեղծակարծ կրից³², հաւատոյ թերութեան կամ հայիոյութեան առ աստուած և առ սուրբ եկեղեցիս, առ հրեշտակս կամ առ ամենասուրբ կոյս Մարիամ եւ առ մարդիկս: Եւ ամենայն սատանայական³³ ցնորմանց³⁴, զոր չարին յաւժարութեամբ մեղուցեալ են ի յղութենէ մար իմոյ, մինչեւ յեւս մեղաւոր շնչոյս: Ջորս ոչ կարեն³⁵ պատմել մի ըստ միոջէ, զի բազում են քան զաւագ ծովու՝ մեծամեծք եւ փոքունք, այլաշարժականք³⁶, տրփականք, իգականք և արուականք և անբնականք և բնականք, որ ի ժամու և ի տարածամու անկեալք ի վերայ տառապեալ և տատանեալ հոգոյս³⁷ իբրեւ գերիչք՝ գունդք աւազակաց, յանխնայ խոցոտեալք մահու մեղաւք, թողեալ կիսամահ իբրեւ զանկեալն ի ձեռս աւազակաց, անտեսլեալ ի բարեգործութենէ բանականացս, միայն ի քոյդ ապաւինեալ գթութեանդ յարարիչդ ամենայնի³⁸:

Դու, տէ՛ր, սրտագե՛տ աստուած, որ քննես զերիկամունս և զիտես զխորհուրդս և տեսանես զգործս մեր և ի միտ առնուս: Եւ զիտես զանգործսն իմ, մարդասիրեա՛ ի վշտացեալս բարեգթութեամբ եւ պատեա՛ զվերս իմ յուսով ապաշխարութեան, որպէս Յերիքով զանգելոյն, պարգեւեա՛ զղջումն ջերմեռանդն արտասուաց, որով լուացից զփտեալ եւ զշարաւս հոտեալ անձինս: Շնորհեա՛ բազմապատիկ վիրացս սպեղանի, զկեցուցիչ մարմին քո եւ զփրկագործ արիւն քո, տէր, բարձ յուս քո, տէր, խնամովք ուղիս և դարմանեա՛ պատուիրանաւք քո ի պանդուկուջ, ի հարկս սրբոյդ, որ մեռար վասն մեր, անմահոյ և մշտակենդանիդ, որ գթացեալ ասացեր՝ ոչ կամին զմահ մեղաւորին և թէ ոչ է պիտոյ բժիշկող ողջոց, այլ հիւանդաց: Եւ թէ ոչ եկի ի կոչել զարդարս, այլ զմեղաւորս: Եւ եթէ կայք առ իս ամենայն աշխատեալքդ և ծանրաբեռնեալքդ, և ես հանգուցից զձեզ քաղցր լծով և փոքր բեռամբ: Արդ ես հաւատով և յուսով անգեալ առ ոտս քո, որ մերձդ ես առ ամենեսեան և պաղատիմ մաղթանաւք առ ամենակար բժիշկդ: Յեծեծմամբ հեղլով զկաթս արտասուաց որպէս մեղաւորն ի տան Սիմոնի: Աղաչեմ զսուրբդ սրբոց, զբանդ աստուած, զմարմնացեալդ վասն իմ: Ի գթութիւն քո և ի գթութիւն հաւր քո և ի գթութիւն հոգւոյդ սրբոյդ, ուղորմեա՛ ինձ բիւր քանքարաց պարտականիս և թող ինձ մեղս իմ զբազումս՝ տալով զազատեցուցիչ ձայնդ. Եթէ՝ թողեալ լիցին քեզ մեղք քո, և եթէ՝ երթ բարեգործեալ ի փրկութիւն: Չգեա՛ զստեղծող ձեռն քո և մաքրեա՛ զլցեալս բորոտութեան կեղաւք և եռացեալ խաղաւարտաւք և աւժանդակեալ կանգնեա՛ ի մահածին ցաւոցս՝ որպէս ըզոքանչ Սիմոնի: Եւ կարողացո՛ կերակրել զքեզ արդարութեամբ, զի և ես արժանի եղէց փառաւորել զամենասուրբ զերրորդութիւնդ, զհայր և զորդի և զսուրբ հոգիդ այժմ և միշտ և յաւիտեանս, ամէն: Ջողորմելիս և զճնողսն իմ և զամենայն զարմն յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած ձեզ յիշէ:

³² № 2607 կեղակարծից:

³³ № 640 սատանական:

³⁴ № 2607 խլրտմանց:

³⁵ № 2607 բաւեն:

³⁶ № 2607 այլաշարժք:

³⁷ № 2607 ոգոյս:

³⁸ Այստեղ № 640 ձեռագիրն ընդհատվում է:

Բանալի բառեր – *Գեորգ վարդապետ Մեղրիկ, ճգնակյաց վանական, եկեղեցու բարեկորդիչ, գրող, աղթագիր, բառաստեղծում, նորակազմություններ, ձեռագրեր, վերականգնված բնագիր*

НАРИНЕ ДИЛБАРЯН – *Язык молитв вардапета Георга Мегрика*. – Вардапет Георг Мегрик (Севанци, Дразаркци) – малоизвестный, но незаурядный деятель XI–XII веков, монах-схимник, педагог, переводчик, писатель, реформатор церкви. За добрый нрав и сладкоречие современники прозвали его Мегр или Мегрик, что в переводе означает *мёд* или *медок*. В юности он был монахом Севанского монастыря. В конце XI века перебрался в Киликию, где стал соратником и приближённым католикоса Григора II Вкаясера. Последние годы жизни провёл в Дразаркском монастыре, который превратил в храмовый комплекс, образовательный и культурный центр. Из его литературного наследия сохранилось несколько молитв и песнопений. В статье приводится восстановленный на основе рукописей Матенадарана им. М. Маштоца текст молитвы “Слова покаяний”. Одна из этих рукописей (№ 640) датируется 1297 годом, а вторая (№ 2607), более поздняя и целостная, – 1300-м.

Ключевые слова – *Георг Вардапет Мегрик, монах-схимник, реформатор церкви, автор молитв, словотворчество, неологизмы, рукописи, восстановленный текст*

NARINE DILBARYAN – *George Vardapet Meghrik's Language of Prayers*. – George Vardapet Meghrik (Sevantsi, Drazarktsi) is a little-known but extraordinary Armenian spiritual leader of XI-XII centuries, a monk-hermit, teacher, translator, writer, reformer of the church, who was called Meghr or Meghrik (“honey” in Armenian) by his contemporaries because of his sweet language and good character. According to various sources, he was born in 1043 /45 in the village Analyur of Vaspurakan region in the territory of Greater Armenia. At the age of twenty he decided to become a monk and entered the Monastery of Sevan. At the end of XI century he moved into Cilicia, becoming the colleague and the favourite of the Catholicos Gregory II V kayaser who insisted that he settled in Parlah, after that in the Red Monastery Shughr, which was the throne of the Catholicos in the years 1105-1116. He spent the last years of his life in the Monastery of Drazark, which he turned into a temple complex and there he wrote the Lawbook of Drazark’s monastery. He spent the last years of his life in the Monastery of Drazark, which he turned into a temple complex and there he wrote the Lawbook of Drazark’s monastery. Due to his efforts, Drazark became an educational and cultural center in Armenia. From his little heritage only a few works have been preserved – a few prayers, songs, among which the most valuable ones are “The Book of Prayers” and “Words of Confessions” written in refined Grabar. We have restored the text of the prayer «Words of Confessions» on the basis of two manuscripts of Matenadaran, one of which is the oldest – written in 1297, № 640 and the second – № 2607, a more holistic one although written later.

Key words – *George Vardapet Meghrik, monk-hermit, reformer of the church, writer, author of prayers, word creation, neologism, manuscript, recovered text*